

INSCRIPȚIILE PROTO-GRECEȘTI ÎN SCRIEREA LINEARĂ B ȘI DESCIFRAREA LOR

DE

ARAM M. FRENKIAN

Inscripțiile în linear B s-au găsit în număr mare, la Cnossos în Creta, chiar de la primele săpături începute de Arthur Evans în 1900, și cu timpul au ajuns ca ele să totalizeze un număr de câteva mii. Noi tablete descoperite începând în 1939 la Pylos și apoi la Mycenae și Pylos (1950 și urm.) au mai dat încă vreo 1 000 de tablete de cea mai mare importanță pentru descifrare.

Evans le-a studiat pe cele descoperite de dînsul la Cnossos, le-a clasat și a ajuns să determine, grație ideogramelor sau determinativelor care acompaniază aceste texte, aproape fără greș, conținutul lor, fără însă a le putea citi. El a determinat citirea numeralelor în mod corect. Pentru o mică tabletă din Cnossos Al 63, el spune textual: „*apparently refering to children*”. Lectura Ventris-Chadwick confirmă această intuiție a lui Evans: *pe-se-ro-jo e-e-si ITNH 1 ko-wa 1 ko-wo 1*. Pe grecește: Ψελλοιο εενσι ITNH 1 κορφα 1 κορφος 1. Iar pe o altă tabletă din Cnossos Ca 895, Evans citea semnele $\xi +$ înaintea unui determinativ „CAP DE CAL”, cu ajutorul silabarului cipriot, drept *po-lo* = $\pi\omega\lambda\omicron\iota$, mînji, iar lectura Ventris-Chadwick confirmă această citire: *po-ro* = $\pi\omega\lambda\omicron\iota$. Ideea însă că limba pe care o notează linearul B nu este greacă, pe care o avea Evans, idee acceptată în general în toate cercurile savante, a împiedicat multă vreme progresul descifrărilor.

Alice Kober, care a murit prea de timpuriu în 1950, a studiat într-o serie de articole pe cît de modeste ca țel, pe atît de judicioase, și a dovedit că limba notată de linearul B este flexionară. Această constatare precum și metoda prin care cercetătoarea a ajuns la ea au fost importante pentru sistemul de descifrare stabilit de Ventris-Chadwick.

Primele rezultate ale descifrării lor le-au publicat M. Ventris și J. Chadwick, în articolul lor *Evidence for Greek Dialect in the Mycenaean Archives* publicat în *Journal of Hellenic Studies*, 73 (1953) p. 84—103. Iar ultima publicație despre chestiunea descifrării dată de Michael Ventris, înaintea morții sale, în colaborare cu John Chadwick, se intitulează *Documents in Mycenaean Greek. Three Hundred Selected Tablets from Knossos, Pylos and Mycenae, with Commentary and Vocabulary* by Michael Ventris and John Chadwick, Cambridge, 1956, 452 pagini.

Champollion descifrase hieroglifele egiptene, cu ajutorul unei inscripțiuni trilingve, piatra de la Rosette, care conținea un decret onorific al preoților din Memphis în cinstea lui Ptolemeu V Epiphanes, din anul 196 î. e. n., în limbile egipteană hieroglifică, egipteană demotică și greacă..

De atunci rămăsese stabilit în principiu că un text într-un sistem de scriere necunoscut notînd o limbă pentru moment necunoscută, fără un text paralel într-o altă limbă cunoscută nu poate fi descifrat. Aceasta părea a fi situația cu scrierea în linear B. Ideogramele sau determinativele care dădeau sensul general al textului, în lipsa unor inscripții bilingve, păreau a nu fi suficiente pentru a descifra texte al căror scris și limbă erau necunoscute. În această situație, este meritul incontestabil al lui Ventris de a fi imaginat o metodă de descifrare, care ținea seamă de împrejurările date în cazul textelor în linear B și de a fi ajuns la rezultate care, confruntate cu realitatea au dat lecturi pozitive.

Metoda aceasta a fost expusă de descifratori în lucrările sus-amintite, și deși ea nu este dată exhaustiv, totuși ne putem face o idee despre caracterul ei strict științific, pe care confruntarea cu textele ce se pot citi cu ajutorul rezultatelor obținute prin ea, ne dau o strălucită confirmare a lor. Iată expunerea acestei metode așa cum se degajează din studiile sus-menționate.

Fiind puși în situația de a nu avea un sprijin exterior într-o inscripție bilingvă, în care una din limbi și scrieri să fie cunoscută, autorii descifrării au recurs la o metodă internă pentru stabilirea valorii fonetice a semnelor scrierii. Mai întîi ei au clasificat 88 semne, din care 65 se întîlnesc mai des în texte, restul foarte rar. După aceea, au făcut statistici stabilind care semne se întîlnesc cel mai mult la începutul cuvintelor, care la sfîrșitul cuvintelor, care se întîlnesc des unul după altul în interiorul cuvintelor și care nu se întîlnesc niciodată împreună. Cum în scrierea B cuvintele sînt despărțite printr-o trăsătură verticală, dînd grupe de cîte două pînă la cinci sau șase semne, această statistică descrisă mai sus se putea realiza. Cum 88 de semne erau prea numeroase pentru a nota alfabetic cîte un fonem simplu luat izolat, nici o limbă cunoscută neavînd așa de multe foneme simple, autorii au tras concluzia că au de-a face cu un silabar, care notează o consoană simplă urmată de o vocală simplă, sau o vocală simplă, mai ales la începutul cuvintelor. Cum în foarte multe limbi (nu în toate), cele mai multe cuvinte încep cu vocală, autorii au făcut ipoteza că semnele care se întîlnesc cel mai mult la început de cuvinte notează sunetele a, e, i, o și u. Desigur și aici succesiunea aceasta a frecvenței vocalelor nu este aceeași în toate limbile. Pasul următor a fost stabilirea, pentru celelalte semne care se întîlnesc cel mai des la finele cuvintelor, a unor serii de cazuri pe care autorii le numesc „ecuații”, în care 2 sau 3 semne inițiale ale unui cuvînt, mereu aceleași, sînt urmate de un semn final al cuvîntului care variază. La pagina 87 al articolului din *JHS* 73 (1953), autorii dau 60 de astfel de *Consonant Equations*. În cazul indicat mai sus este de presupus că în ultimul semn al cuvîntului, semn care variază, se află desinența, astfel încît consoana din asemenea semne finale este aceeași, iar vocala notată este diferită. Astfel de semne care par a conține aceeași consoană urmată de o vocală diferită, descifratorii le-au așezat pe aceeași linie orizontală. Folosindu-se de alte cazuri cu desinențe paralele, în care la semnul final al cuvintelor părea că vocala finală e aceeași iar consoana inițială diferită, au reșezat semnele în așa fel ca cele notînd aceeași vocală finală precedată de o consoană diferită să se afle pe aceeași coloană verticală. În aceste considerații genitivul homeric în -o-jo, și formațiile adjectivale cu femininul în -a-ja au jucat un rol important în faza următoare a descifrării. Astfel au constituit faimoasa lor „rețea” sau „grătar” (pe englezește „grid”), în care semnele notînd aceeași vocală finală se află pe aceeași coloană verticală, iar semnele notînd aceeași consoană inițială pe aceeași linie orizontală. Autorii atrag atenția că acest aranjament a fost făcut înainte de orice ipoteză cu privire la limba notată de scrierea lineară B, și că la început demersurile în vederea stabilirii ecuațiilor consonantice și apoi vocalice, pentru așezarea semnelor la locurile lor din „rețea”, trebuie făcute cu cea mai mare atenție și prudență, căci de ele depinde toată descifrarea ulterioară. Atît ne spun autorii despre metoda lor, iar noi nu putem spune mai mult decît ei. Nu credem însă că ei au ascuns cu vreo intenție detaliile în aplicarea metodei pentru stabilirea faimoasei lor rețele. Probabil că au fost numeroase tatonări și intuiții greu de redat în scris și de aceea s-au mulțumit să redea rezultatul final al fixării

nu este perfect despărțită. Aceeași observație se aplică și la scrierea lineară B. Astfel în textul As 1516 de care am vorbit, se dă o listă de bărbați, prin citarea numelor lor proprii.⁷ Or, de fiecare dată cînd se scrie un nume propriu prin semnele fonetice se adaugă la dreapta lui semnul $\bar{\chi}^1$, ceea ce a fost citit ca ANHP 1 (scris ideografic). Acest lucru se repetă în prima parte a textului de 31 ori. Dar cum ne putem închipui că după fiecare nume propriu citit în scrisul fonetic, trebuie citit ANHP 1 în scris ideografic? O astfel de risipă de cuvinte de citit ni se pare neverosimilă. Deci după părerea noastră avem de a face cu un determinativ care nu trebuie citit, și care marchează sfîrșitul numelui iar semnul | este semn de despărțire a numelor proprii (semnul marchează și numeralul 1). Dar cînd la finele enumerării se scrie *to-so* $\bar{\chi}^1$, aci $\bar{\chi}^1$ înseamnă și trebuie citit ANΔPEΣ și are valoarea ideografică. După convenția de scriere cu litere latine a sumero-akkadianei unde ideogramele se scriu cu majuscule, același lucru se face și în scrierea linearului B. Aceste observații ale noastre se vor dovedi utile pentru a preîntîmpina obiecțiile făcute de Eilers.

4) În fine mai avem un semn silabic inițial scris pentru a exprima cuvîntul întreg. Astfel în textele privind roțile de care, avem scris semnul $\bar{\chi}^1 = ze$, pentru *ze-u-go* = $\zeta e(\bar{\chi}^1 \bar{\chi}^1)$ = perechi (de roți) urmat de o cifră care poate varia de la 1 pînă la un număr cu sute (462 pe un text). Toate aceste texte, privind roțile de care, au fost studiate în mod exemplar de M. Lejeune¹. Mai departe, tot în aceste texte cu roți de care, avem prescurtarea *mo* = *mo(-wo)* = $\mu\acute{o}(\nu\bar{\chi}^1)$ acompaniat întotdeauna de numeralul 1 sau subînțeles, cînd se află într-un text, întrucît 2 roți izolate ar face o pereche și ar intra în numărătoarea perechilor ($\zeta e \bar{\chi}^1 \bar{\chi}^1$). Această unică coincidență mi se pare capabilă de a proba valabilitatea descifrării Ventris-Chadwick, care n-au fixat valorile fonetice ale semnelor în vederea interpretării semnelor pentru *ze-* și *mo-* în textele cu roți de care.

Să mai notăm la punctul 3) relativ la determinative și cazul complex al notației prin determinativ într-un text ca Pylos Ta 641. Aci determinativul marchează mai mult decît citirea unui singur cuvînt și anume: forma (decîi denumirea) vasului și numărul toartelor. Iată ultimele două rînduri din text:

di-pa me-wi-jo ti-ri-jo-we
di-pa me-wi-jo a-no-we
 $\delta\iota\pi\alpha\varsigma \mu\acute{\epsilon}\omega\iota\omega\nu \tau\iota\bar{\omega}\bar{\chi}^1\bar{\chi}^1$ Q¹ „vas mic cu trei toarte”
 $\delta\iota\pi\alpha\varsigma \mu\acute{\epsilon}\omega\iota\omega\nu \acute{\alpha}\nu\bar{\omega}\bar{\chi}^1\bar{\chi}^1$ Q¹ „vas mic fără toarte”.

Mai rămîne să dăm regulile de ortografie, adică de scriere și de citire a cuvintelor scrise în linearul B.

Mai întîi, după descifrarea Ventris-Chadwick, consoanele care termină un cuvînt nu se scriu, nici -t final precedat de o vocală. În adevăr, scrierea silabică, așa cum e fixată ca valori fonetice de Ventris-Chadwick, nu putea avea consoane izolate, fără să fie însoțite de o vocală care le urmează. Rămîneau două soluții: sau să nu se scrie deloc consoana finală, sau să se scrie luînd unul din semnele unde consoana e urmată de o vocală. La prima soluție ar fi recurs după autorii noștri proto-grecii din Mycena, Pylos, Cnossos. Soluția a doua au adoptat-o Cypriotii în silabarul lor, soluție care reprezintă un progres. Beattie acuză descifrarea Ventris-Chadwick ca neadecvată întrucît prin lăsarea de o parte a consoanelor finale și a lui -t final precedat de o vocală, se confundă toată declinarea greacă.

La declinarea 1-a se scrie la fel nom. gen. dat. ac. sg. și nom. și gen. pl., iar la declinarea a 2-a nom. dat. ac. sg. și nom. gen. pl. La dat. pl. decl. 1-a și a 2-a, s-ar scrie -t care rămîne

¹ Michel Lejeune, *Essai de philologie mycénienne* în *Revue de Philologie*, 29 (1955), p. 147—171.

final, iar acuzativul — $\alpha\upsilon\varsigma$, — $\omicron\upsilon\varsigma$, nu știm dacă se găsește în texte. Dacă însă ne gândim că în privința consoanelor finale, numai — ς și — v și mai rar — p se găsesc la sfințit de cuvânt grec ($\epsilon\chi$ și $\omicron\upsilon\chi$ fiind enclitice), atunci vedem că această omisiune nu este atât de gravă, cum s-ar fi părut la început, chiar dacă e neplăcută, nu mai gravă decât lipsa vocalelor în scrierea consonantică a alfabetelor semitice.

Celelalte reguli de scriere stabilite de Ventris și Chadwick, aduc grave deformări ale cuvintelor grecești și mai ales o polivalență a lecturilor notată de linearul B, care totuși nu depășește nici pe cea a alfabetului consonantic pentru feniciană, proto-feniciană din Ras-Shamra, hebraică, arabă, siriacă, și nici pe cea a silabarului sumero-akkadian. Acestea pentru a preîntîmpina obiecțiile aduse de Eilers.

Să vedem acum sunetele notate de linearul B. Mai întâi scrierea notează pe $w = F$ acompaniat de vocale și labiovelara qw , care în greaca clasică s-a transformat în labială sau dentală. În schimb lipsește — σ — intervocalic și la începutul cuvintelor urmat de vocală. Deci fenomenul pierderii lui — σ — intervocalic și inițial înainte de vocală este anterior fazei de limbă greacă notată de linearul B, deci anterior sec. XV î. e. n. Mai departe, trecînd la ocluzive, un singur semn (firește variînd după vocala care urmează) notează orice guturală, deci κ , γ și χ și orice labială π , β , ϕ . În schimb la dentale, spre deosebire de silabarul cipriot care are un unic semn, în silabarul B un semn notează dentala surdă și aspirată, iar pentru dentala sonoră există un semn diferit (firește acest semn se schimbă cu vocala care urmează, la fel ca la toate consoanele: da , de , di , do , du). Prin urmare ka , ga și kha se scriu cu un singur semn, tot la fel pa , ba , pha , dar cu un semn e scris ta , tha , și cu alt semn da . S. J. Luria presupune că semnele notate de Ventris-Chadwick, cu da , de , di , do , du , ar marca dentala sonoră spirantă, și se referă la inscripții din Triphylia de la începutul sec. VI unde δ este notat cu ζ . Prea mare justificare pentru această modificare nu vedem. Mai departe Ventris-Chadwick admit semne pentru sunetele za , ze , zi , zo și zu . Am văzut mai sus cum ze prescurtează pe $ze(u)gos$.

Și aici Luria neagă potrivirea cuvîntului $ze(u)gos$ în textele respective (ceea ce ne surprinde) și vrea ca semnele silabelor incipiente cu z — după Ventris-Chadwick să redea un sunet cu nuanță de guturală (transcris de Luria cu ce) cu care alternează în anumite forme de cuvinte, lucru de asemenea puțin verosimil.

Venim acum la o serie de reguli, care dau caracter polivalent citirii cuvintelor. Sigma inițial și citeodată digamma inițial nu se scriu, nici consoanele lichide μ , ν , λ , ρ și siflanta σ în interiorul cuvintelor cînd sînt urmate de o consoană. Spre exemplu $pe-mo$ este $\sigma\pi\epsilon\rho\mu\omicron$, iar $pa-ka-no$, după cum am văzut se citește $\phi\acute{\alpha}\sigma\chi\alpha\nu\omicron\nu$ dar se poate citi și $\sigma\pi\acute{\alpha}\phi\chi\alpha\nu\omicron\nu$ = scutece, $\beta\acute{\alpha}\sigma\chi\alpha\nu\omicron\nu$ = calomniator. Totuși nu sînt prea multe cuvinte veritabile, care să existe în limbă, cu toate aparențele contrarii. În combinațiile însă de consoane ocluzive sau lichide + lichide, cele două consoane se scriu prin repetarea de două ori a vocalei care le urmează. Astfel $K\nu\omega\sigma\acute{o}\varsigma$ se scrie $ko-no-so$, $\Lambda\mu\iota\nu\sigma\acute{o}\varsigma$ $a-mi-ni-so$. Consoanele λ și ρ se notează cu același semn, firește legate de o vocală care se schimbă de la un semn la altul. Sînt deci 5 semne care se pot citi ra sau la , re sau le , ri sau li , ro sau lo și ru sau lu .

Această descifrare a lui Ventris-Chadwick a fost acceptată de cei mai mari învățați specialiști din vremurile noastre. Furumark în Suedia, Sundwall în Finlanda, Meriggi și Carra-telli în Italia, Chantraine și Lejeune în Franța, Palmer și Wace în Anglia, Bennett și Blegen în America, Georgiev în Bulgaria și Luria și Lenzmann în U.R.S.S. au acceptat principiile acestei descifrări și au lucrat pentru avansarea ei, intrucît ea conține mari lacune, de care și Ventris cu Chadwick erau perfect conștienți. Primul mare atac împotriva descifrării date a venit după

trei ani din partea lui A. J. Beattie¹ în același *JHS* 1956 în care publicaseră Ventris și Chadwick articolul lor fundamental. Alte două atacuri au venit în 1957 din Germania din partea unui orientalist Wilhelm Eilers² și din partea lui Ernst Grumach³.

Vom da o scurtă discuție a acestor obiecții, cu care ocazie vom fixa și mai bine ideile expuse și pozițiile luate.

Mai întâi toți detractorii lui Ventris și Chadwick sînt de acord în a ataca descifrarea pe motivul polivalenței scrisului. Beattie (p. 6) remarcă spre exemplu, cu stupefacție, că un singur semn $\oplus = ka$ are la 70 de valori fonetice diferite, și că cu cît numărul silabelor unui cuvînt se mărește, cu atît numărul lecturilor fonetice posibile se mărește atingînd cifre astronomice. Dar această polivalență nemaiauzită luată din punct de vedere formal este pur iluzorie, iar combinațiile care pot da un cuvînt grec realmente existent se reduc la cîteva posibilități puține la număr. Autorii descifrării însă pot inversa argumentul, cum au și făcut în articolul lor din 1953, fără a ști de atacul care va veni peste trei ani. Ei spun în *JHS*, 73, p. 94, că combinațiile tuturor silabelor unei limbi ca cea notată în linearul B, luate opt cîte opt, la un cuvînt de opt silabe sînt în număr de cam 200 bilioane. Dar cum se poate că prin valorile fonetice stabilite de ei pentru semnele silabarului B să se poată citi un cuvînt ca *E-te-wo-ke-re-we-i-jo* care dă pe grecește Ἐτεφοκλερήιος, deci tocmai un nume grec cunoscut?

Dacă Beattie este un filolog clasic, obișnuit cu notația biunivocă a limbii grecești prin alfabetul ei, este curios că W. Eilers care este un orientalist, și mai cu seamă semitolog, aduce aceeași obiecție a polivalenței scrisului B, în descifrarea lui Ventris și Chadwick, ca argument împotriva valabilității ei. În general, pentru cine cunoaște istoria scrisului uman, este de necrezut la ce forme complicate și imposibile au recurs oamenii în timpurile vechi pentru notarea gîndului lor, cînd soluția simplă a alfabetului se pare atît de firească și acceptabilă din primul moment. Dar la alfabet au ajuns oamenii tîrziu de tot. Situația ne amintește de oul lui Columb. Poate fără structura triconsonantică a cuvîntului semit care e purtătorul semantemului, pe cînd vocalele se schimbă în cuvînt și joacă rolul de morfeme, poate fără această idee de a nota consoane izolate purtătoare ale sensului unui cuvînt, pe care au avut-o fenicienii, nu s-ar fi ajuns niciodată la un alfabet. Grecii, luînd alfabetul de la fenicien și găsind un număr de semne pentru consoane care nu există în limba greacă, s-au gîndit să le întrebuințeze pentru a nota vocalele, ca aleph ~ alpha, iod ~ iota, waw ~ digamma etc. Astfel s-a ajuns la notația completă a fiecărui fonem simplu în parte, consoană și vocală, la acea notație grecească a limbii, care e bi-univocă, adică pentru fiecare cuvînt corespunde o singură notație și invers pentru fiecare notație corespunde un singur cuvînt.

Eilers observă că atunci cînd se face o notație fonetică nu se mai scrie încă o dată cuvîntul sub formă de ideogramă. Dînsul face recurs la analogia cu notația cuneiformă în sumero-akkadiană care nu poate avea valabilitate aici. În adevăr, un cuvînt se poate scrie în sumeriană să zicem *KA* și citi în akkadiană ca *pûm*. Aceasta este scrierea ideografică sumero-akkadiană, care e cu totul diferită de ideograma în egipteană sau creto-myceniană, unde ideograma reproduce obiectul sau ființa sub formă stilizată. Dar se poate lua *ka* drept semn silabic și se poate scrie un cuvînt akkadian polisilabic cu asemenea semne, care în sumeriană au valoarea fonetică de o singură silabă. În cazul acesta avem o scriere fonetică a akkadianei. Or, asemenea semne cu valoare fonetică silabică pot avea, după cum știe orice sumerolog și asirolog peste 20 de

¹ A. J. Beattie, *Mr. Ventris' Decipherment of the Minoan Linear B Script*, în *J.H.S.*, 76 (1956), p. 1—76.

² Wilhelm Eilers, *Kritisch-Kretisches. Betrachtungen zur angeblichen Entzifferung der Minoischen Strichschrift B*, în *FF*, 31 (1957), p. 326—332.

³ Ernst Grumach, *Bemerkungen zur M. Ventris-J. Chadwick. Evidence for Greek Dialect in Mycenaean Archives*, în *OLZ* 52 (1957), col. 293—342.

valori fonetice, și aceeași valoare fonetică silabică, poate fi redată de 20 de semne diferite. Și cu toate acestea, această polivalență a scrierii silabice sumero-akkadiane nu a împiedicat lectura textelor în aceste limbi.

Pentru noi, atunci când în linear B se scrie un cuvânt cu semne fonetice, cum e *pa-ka-na* și se adaugă alături la dreapta un desen care ne indică în ce direcție să căutăm și să fixăm citirea cuvântului scris fonetic, nu înseamnă că cuvântul e scris de două ori, ci desenul din dreapta cuvintelor scrise fonetic are valoare de determinativ, ca în egleeană.

E drept că Eilers explică polivalența notației în scris în akkadiană prin istoria ei și prin legătura ei cu sumeriana cu care a conviețuit multe secole, ceea ce nu ar fi cazul cu Creta. Dar noi nu cunoaștem istoria trecerii de la linearul A la linearul B. Este foarte probabil că aceste scrieri s-au înregistrat și pe materiale pieritoare, ca pergamentul, papyrusul, și au fost distruse de timp și de clima nefavorabilă. Chiar și tabletele de argilă necoapte, pe care sînt scrise textele care ni s-au conservat, au dăinuit timp de 3 milenii și jumătate, numai acolo unde au fost coapte și întărite de incendiile palatelor.

Întreaga descifrare a lui Ventris și Chadwick este respinsă de Eilers. Dînsul nu crede că linearul B notează o limbă arhaică greacă, ci se gîndește la limba cariană ca înrudită cu limba linearului B și de la care așteaptă salvarea din impas. În această ipoteză a originii cariene a limbii notată în linearul B, Eilers se bazează pe un pasaj din Herodot (I 171 sqq) care consideră pe carieni, cretani, lycieni, lydieni și mysieni, ca aparținînd aceleiași comunități de popoare. Acest lucru este îndoielnic, deoarece din puținul pe care îl cunoaștem din limbile cariană, lyidiană, lyciană și mysiană, aceste limbi nu par înrudite între ele, iar cariana e prea puțin cunoscută pentru a fi de vreun folos pentru descifrarea linearului B.

Trecem la observațiile lui Grumach pe care le vom releva pe scurt. După Grumach, nu este exact că proto-grecii din Mykene și de pe continentul grec n-au putut lua cunoștință de civilizația cretană marcată prin linearul A decît după venirea lor ca cuceritori în Creta la Cnossos, pe la 1450 î. e. n., cînd ei ar fi transformat acest linear A în linear B, adaptîndu-l limbii lor, după cum arată ipoteza lui Ventris-Chadwick. Linearul A a trebuit să fie cunoscut pe continentul grec înainte de 1450 și aci a fost transformat și adaptat pentru o altă limbă, în linearul B. În această privință sîntem perfect de acord cu Grumach și sînt probe că artiști arhitecți și pictori din Creta au venit încă din sec. XVI î. e. n. pe continent și au lucrat la ridicarea și decorarea palatelor cum sînt cele din Tiryns și Teba. *Fresca procesiunii femeilor* din palatul din Teba a fost reconstituită de Helga Reusch¹ și datează de pe la 1500 î. e. n. Autoarea observă că după *Marmor Parium* care are ca izvor pe Theopompos, palatul din Teba al lui Cadmos ar fi fost fondat în 1518/17 î. e. n. ceea ce corespunde cu datele arheologice cîștigate din cercetarea straturilor săpate. De altfel, Grumach susține că silabarul cipriot s-a format sub influența linearului A, care ar fi venit în Cipru de pe continentul grec. Artiștii decoratori desigur nu sînt singurii locuitori ai Cretei, care au trecut în Grecia continentală; relațiile între insulă și continent trebuie să fi fost destul de intense, pînă s-a ajuns la cucerirea Cretei. Mai înainte a existat thalassocrația minoană, de care vorbesc istoricii greci tardivi ca Diodorus Siculus (IV 79 init.) și legende de Minos și Theseus. Deci sîntem de acord cu Grumach, dacă l-am înțeles bine, că transformarea linearului A în linear B a avut loc pe continentul grec și înainte de mijlocul sec. XV î. e. n. cînd regii din Mycene au cucerit Cnossosul. Credem că nici Ventris, dacă ar fi trăit, n-ar fi făcut dificultăți spre a accepta acest punct de vedere, cum nu va face probabil nici J. Chadwick.

Dar ne despărțim de Grumach, atunci cînd din considerațiile de mai sus caută să tragă concluzia că limba notată de linearul B nu e greacă.

¹ *Ein Frauenfries der kretisch-mykenischen Epoche aus dem mykenischen Theben, F. F.*, 31 (1957), M. 82—87.

În alte texte ca Pylos Ta 713 avem *lu-pe-za* citit de Ventris-Chadwick ca $\tau\acute{o}\rho\pi\epsilon\zeta\alpha = \tau\rho\acute{\alpha}\pi\epsilon\zeta\alpha$ „masă”. Și această lectură ni se pare nesatisfăcătoare. $\tau\rho\acute{\alpha}\pi\epsilon\zeta\alpha$ trebuie să vină de la ceva similar cu $\tau\epsilon\tau\rho\acute{\alpha}\pi\epsilon\zeta\alpha$, în care caz avem la început labio-velara, valabilă pentru timpul textelor, care complică cu totul problema.

Iată deci câteva din multele probleme nerezolvate pe care le pune descifrarea lui Ventris a linearului B. Totuși credem că meritul lui Ventris de a fi găsit o cale nouă de acces, pentru descifrarea unor texte fără ajutorul unor inscripții bilingve, rămâne în afară de orice contestație și realizarea descifrării linearului B din Creta și Grecia continentală rămâne un demn pendant al descifrării la timpul lor, a hieroglifelor egiptene de către Champollion.
